

Список використаної літератури

1. Брусак В. П. Пам'ятки неживої природи Українського Розточчя / В. П. Брусак // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2010. – Вип. 16. – С. 15–21.
2. Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область. – К. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968.
3. Козак Г. Проблеми і перспективи розвитку прикордонних населених пунктів на прикладі села Потелич / Г. Козак, І. Козак, А. Стемпень // Проблеми розв. прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 14–15 жовт. 2010 р.) / за ред. В. Й. Лажніка і С. В. Федонюка. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – С. 47–51.
4. Сорока М. Рослинність Українського Розточчя / М. Сорока. – Львів : Світ, 2008. – 434 с.
5. Українська частина проєктованого польсько-українського біосферного резервату «Розточчя» та її репрезентативне ландшафтно-екологічне значення / С. Стойко, А. Мельник, В. Шушняк, М. Біляк, Г. Савка, І. Ванда // Біосферний резерват як модель сталого розв. територій та об'єктів природно-заповідного фонду : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Львів : Меркатор, 2003. – С. 16–31.
6. Bell J. A. 3D StudioMax. Skuteczne rozwiązania / Bell J. A. – Warszawa : Helion, 2004.
7. Ralph E. Place and placelessness / Ralph E. – London, 1976. – 156 s.
8. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich 1880–1902 / F. Sulimierski, W. Chlebowski, J. Krzywicki i W. Walewski. – Warszawa : nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880–1914. – Т. 1–15.
9. Stępień A. Trójwymiarowa rekonstrukcja obiektu architektoniczno-krajobrazowego – na przykładzie nieistniejącej cerkwi w Beniowej (Bieszczady Zachodnie) / A. Stępień, I. Kozak, H. Kozak // Roczniki Bieszczadzkie. – 2011. – № 19. – S. 379–388.
10. Tokarski J. Ilustrowany przewodnik po zabytkach kultury na Ukrainie / J. Tokarski – Warszawa : Burchard editio, 2000. – Т. 1. – 155 s.

Адреса для листування:

Ел. адреса: modeliho@kul.lublin.pl.

Статтю подано до редколегії
19.12.2011 р.

УДК 712.2(477.82)

О. А. Джам – кандидат хімічних наук, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища Волинського національного університету імені Лесі Українки

**Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуша»:
збереження вікових дерев**

*Роботу виконано на кафедрі екології
та охорони навколишнього середовища
ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто необхідність збереження трьох багатовікових дубів – ботанічної пам'ятки природи місцевого значення в с. Городище Ківерцівського району Волинської області, оскільки кожне вікове дерево – це пам'ятка природи. Старі дерева – це ще й пам'ятки культури. Це цікаві природні музеї, своєрідні лабораторії для вчених.

Ключові слова: національний природний парк, охорона довкілля, вікові дерева, пам'ятки природи.

Джам Е. А. Киверцовский национальный природный парк «Цуманская пуша»: сохранение вековых деревьев. Рассматривается необходимость сохранения многовековых дубов – ботанической памятки природы местного значения в с. Городище Киверцовского района Волинской области, поскольку каждое вековое дерево – это прекрасная памятка природы. Старые деревья являются еще и памятками культуры, это интересные природные музеи, своеобразные лаборатории для ученых.

Ключевые слова: национальный природный парк, охрана окружающей среды, вековые деревья, памятки природы.

Dzham O. A. Kivertsi National Nature Reserve «Tsuman' Virgin Forest»: the Preservation of Century-old Trees. Each century-old tree is a beautiful monument of the nature. Old trees are also the memorials of culture, living witnesses to the past historical events. They are interesting natural museums, laboratories of sorts for the scientists. All this explains the necessity of the preservation of three multicentennial oaks, the local botanical curio of the village of Gorodyshche Kivertsi district Volyn region.

Key words: national nature reserve, preservation of environment, century-old trees, nature monuments.

Постановка наукової проблеми та її значення. Збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів, розробка наукових рекомендацій щодо охорони навколишнього природного середовища – один із основних напрямів діяльності Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуща», який створено за указом Президента України 22.02.2010 р. Він має важливе значення для збереження мальовничої природи Волинського Полісся, охорони і примноження тутешнього унікального рослинного і тваринного світу. Тому актуальним постає питання вивчення особливостей функціонування цього природного парку, проблем збереження й охорони різних видів рослин і тварин.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Проблема збереження й охорони унікальної природи Цуманської пущі нині малодосліджена, хоча деякі аспекти необхідності збереження цікавих природних об'єктів цього куточка Волинського Полісся розглядали біологи, екологи, краєзнавці, працівники лісового господарства Волині, які ставили питання створення на території Ківерцівського району національного природного парку (НПП) «Цуманська пуща» [5; 7; 8]. Основні завдання, які покладаються на Ківерцівський НПП «Цуманська пуща», проаналізовано у статті О. А. Джам «Ківерцівський національний природний парк “Цуманська пуща”: перспективи діяльності». Огляд основних об'єктів флори та фауни, поширеної на території цього парку, та аргументи щодо створення природного парку на базі цуманських лісів наведено у статті М. П. Петрика та Н. М. Петрик «Обґрунтування доцільності створення Ківерцівського національного природного парку». Проте недостатньо дослідженим залишається питання охорони цікавих природних об'єктів парку, які мають важливе естетичне, туристичне й природоохоронне значення.

Мета дослідження – обґрунтувати необхідність розвитку природоохоронної діяльності у Ківерцівському НПП «Цуманська пуща», стосовно вікових дерев зокрема.

Відповідно до мети поставлено такі **завдання**:

- дослідити стан вікових дерев на території с. Городище Ківерцівського району;
- запропонувати заходи щодо збереження вікових дерев на території природного парку.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Збереження цінних природних осередків можливе не лише за умови виключення їх з господарського використання і встановлення режиму абсолютної заповідності, створюючи заповідники, природні парки й резервати. Науково доведено, що використання природної спадщини без нанесення шкоди природі та отримання соціально-економічних вигод з одночасним підтриманням і відновленням природних багатств цілком можливе. Втіленням цієї ідеї стали багатофункціональні природоохоронні території – національні природні парки (НПП) [1; 3; 2; 4; 6].

Заповідна зона кожного НПП має важливе природоохоронне значення. Вона включає особливо цінні природні комплекси та об'єкти, як унікальні, так і типові. У цій зоні встановлюється режим охорони, який має сприяти збереженню та відновленню природної рослинності та тваринного світу, проведенню наукових досліджень та заходів щодо відновлення природних умов, зокрема, корінних деревостанів та гідрологічного режиму [9].

Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуща» – лісовий масив на крайній межі Українського Полісся, розміщений у межиріччі Стиру і Горині. Він створений за указом Президента України в лютому 2010 р. для збереження унікальних природних ландшафтів і мальовничої природи південної частини Волинського Полісся. У Цуманських лісах росте близько двадцяти видів рослин, занесених до Червоної книги України. Тут є вісім видів фауни, які входять до Європейського червоного списку тварин, а п'ятнадцять – до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи. Виявлено також понад 200 видів хребетних, які включено до списку Бернської конвенції [7].

Цуманську пушу заснував, як і Біловезьку пушу в Білорусі, легендарний правитель Галицько-Волинської держави король Данило. Згодом ці лісові масиви стали зеленими перлинами України, Білорусі і Польщі, оскільки тут збереглися унікальні природні об'єкти, лісові формації, різні види рослин і тварин. Цуманська пуша як природний парк національного значення має порівняно невелику територію – лише 33 475 га. Він складається не з суцільного лісового масиву, а окремих ділянок. Це оригінальний природний комплекс, який сформувався на більш багатих ґрунтах, ніж на півночі Полісся. Нині це праліси дубових та сосново-дубових лісів, які утворюють своєрідний комплекс із болотами різних типів та ділянками лук уздовж водотоків. Цей природний комплекс зберігає багате біорізноманіття, тут наявні рідкісні види рослин і тварин. Парк складається з окремих частин, тому важливе значення має збереження унікальних природних об'єктів, які дисперсно розміщені на території парку. Тому фахівці стверджують, що в парку на основі наукового підходу доцільно створити три функціональні зони – заповідно-наукову, рекреаційно-туристичну й господарську, що дасть змогу ефективно використовувати природні ресурси території й зберегти унікальні природні об'єкти, зокрема багатовікові дерева, які мають понад 200 років, та інші природні дива.

З наукового погляду, в парку є багато об'єктів для вивчення, зокрема лісові дубові формації. Дуб є найстійкішою лісовою породою в Європі, проте на Волині нині дубові ліси почали висихати під впливом антропогенного забруднення навколишнього середовища й особливо радіаційного забруднення території. У парку стоять 200–500-літні дуби, 200-річні сосни і граби, які ростуть на території Горинських крутосхилів, у Лопатенському лісництві та інших місцях, де вони збереглися як поодинокі екземпляри. Такими віковими деревами є дуби, які ростуть на околицях с. Городище Ківерцівського району Волинської області. Село Городище розміщене на південному сході Ківерцівського району на території Сильненської сільської ради. Довколишні ліси ввійшли до Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуша», а с. Городище з сільсько-господарськими угіддями є географічним центром парку.

Назва села поширена як на Волині, так і в усій Україні. З історії відомо, що «городище» – це фортифікаційна споруда стародавніх слов'ян. На південній околиці с. Городище збереглися залишки городища й селища давньоруських часів X–XIII ст. У 50–60-х роках минулого століття городище було частково зруйноване (північну частину розібрали на будівництво доріг, будинків).

Приблизно за 150 м на південь від давньоруського городища розміщений курган (вал), який розорано у 70-х роках XX ст. За переказами місцевого населення, вал насипали тутешні жителі вручну ликовими коробками і він був обгороджений дубовим частоколом.

За південним насипом валу городища (близько 3–4 м від насипу) прокопано меліоративну канаву. За свідченням старожилів села, тут протікала річка Стрипа, що впадала у річку Горинь. Це дає підстави зробити висновок, що місце для будівництва городища обрано не випадково, річка була природною перепоною, що захищала від ворогів.

На залишках старослов'янського валу (пам'ятки архітектури XI ст.), який захищав старовинне городище, ростуть три дуби-велетні. Їхній вік близько 800–1000 років, висота 30–35 м, діаметр стовбура – 2,1, 1,7 і 1,6 м та обхват стовбура 7,3, 6,5 і 6,0 м відповідно. Перші два стоять поряд на найбільш збереженій частині валу. Найбільший із них почав суховершинити, але має задовільний стан (фото 1 і 2). Другий дуб перебуває у незадовільному стані, оскільки його вершина сильно всихає та проглядаються прикореневі дула від пошкоджень стовбурової гнилі (хоча зберігає зелену крону). Третій дуб росте з протилежної сторони валу, навпроти перших двох. Він перебуває у задовільному стані, хоча росте на господарському дворі приватної садиби, дерев'яні господарські будівлі якої примикають до самого дуба (фото 3).

Фото 1. Середній за віком із трьох дубів

У Ківерцівському районі на території Сильненської сільської ради у с. Городище за рішенням Волинського облвиконкому № 226 від 31.10.1991 р. створено ботанічну пам'ятку природи місцевого значення «Городищенські дуби». Нещодавно заплombували дупла в одному з дубів.

Фото 2. Вікові дуби на Городищенському валу (зліва – наймолодший)

Фото 3. Найстаріший дуб-велетень

Тому ці вікові городищенські дуби, маючи важливе естетичне, природоохоронне й туристичне значення, потребують збереження як унікальні природні пам'ятки. Можна виділити декілька мотивів захисту цих вікових дерев. По-перше, символічна та естетична цінність, що викликає в людини почуття натхнення та захоплення. Кожне вікове дерево – це прекрасний пам'ятник природи.

По-друге, старі дерева є ще й пам'ятками історії, культури, свідками минулих історичних подій.

По-третє, вікові дерева – цікаві природні музеї, своєрідні лабораторії для вчених, де можна досліджувати такі питання, як довговічність порід, зміну структури дерев залежно від віку.

По-четверте, велике значення мають старі великі дерева для отримання елітного насіння.

По-п'яте, кожне старе дерево – це своєрідна «багатоповерхівка» для різних тварин.

По-шосте, спілкування з віковим деревом – важливе джерело духовного збагачення і патріотичного виховання.

І останнє, напевно, найбільш важливе: вікове дерево потрібно охороняти заради його самого, заради його внутрішньої цінності і для його власної користі. Звичайно, для проведення природоохоронних заходів слід залучати як державні і місцеві кошти, так і кошти міжнародних природоохоронних організацій, щоб зробити цей унікальний природний куточок Волині зоною для розвитку сільського зеленого туризму. «Цуманська пуша» може стати в майбутньому природно-туристичною «Меккою» Волинської області.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ківерцівський НПП «Цуманська пуша» має розвиватися як ядро екологічної мережі національного значення на півдні Полісся, як поліфункціональний природоохоронний об'єкт з погляду збереження, охорони та захисту вікових дерев. Надалі планується проводити дослідження стану вікових дерев на території с. Сильне Ківерцівського району та інших частин природного парку «Цуманська пуша».

Список використаної літератури

1. Білик Л. І. Екологія і ресурси : навч. посіб. / Л. І. Білик. – К. : Либідь, 2003. – 367 с.
2. Білявський Г. О. Екологія і ресурси : зб. наук. пр. / Г. О. Білявський, В. О. Межжерін. – К. : Либідь, 2003. – 324 с.
3. Величко О. М. Контроль забруднення довкілля : навч. посіб. / О. М. Величко, Д. В. Зеркалов. – К. : Либідь, 2002. – 255 с.
4. Злобін Ю. А. Основи екології : навч. посіб. / Ю. А. Злобін. – К. : Лібра, 1998. – 289 с.
5. Коротун І. В. Українське Полісся: вчора, сьогодні, завтра : зб. наук. пр. / І. В. Коротун, С. В. Година, Л. В. Шлапак – Луцьк : Надтир'я, 1998. – 145 с.
6. Корсак К. В. Основи екології : підруч. для студ. / К. В. Корсак, О. В. Плахотнік. – К. : Либідь, 1998. – 267 с.
7. Мельник Р. Цуманську пушу маємо зберегти / Руслана Мельник // Волинь-нова. – 2011. – № 147. – 27 груд. – С. 7.
8. Москальов Є. Л. Оцінка екологічного стану Полісся за співвідношенням основних типів угідь / Є. Л. Москальов // Агроеколог. журн. – 2003. – № 3. – С. 23–26.
9. Шапарь А. Г. Ландшафтно-гідрографіческие підходи к созданию экологической сети / А. Г. Шапарь, О. А. Скрипник // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. – Дніпропетровськ : Моноліт, 2002. – № 5–6. – С. 67–71.

Адреса для листування:

43000, м. Луцьк, вул. Потапова, 9,
хімічний факультет, кафедра екології
та охорони навколишнього середовища.

Статтю подано до редколегії
27.12.2011 р.